

- PESTI GÁBOR 1538/2003. *Nomenclatura sex linguarum, azaz Hatnyelvű szótár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2013.
- PILECKY MARCELL 1993. Barslédéc ragadványneveiről. In: HEGEDŰS RITA – KÖRÖSI ZOLTÁNNÉ – TARNÓI LÁSZLÓ szerk., *Hungarológia 3. Tudományos, oktatásmódszertani és tájékoztató füzetek*. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Budapest. 255–259.
- POLGÁR IVÁN 1909. Szesztra. *Magyar Nyelv* 5: 144.
- SIMONYI ZSIGMOND 1913. Karácsonyi cikk. Vallási kifejezések, ünnepek neve. *Magyar Nyelvőr* 42: 433–445.
- SZAMOTA ISTVÁN 1894. *A Schlägli magyar szójegyzék. A XV. század első negyedéből*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- SZILY KÁLMÁN 1909. Szesztra. *Magyar Nyelv* 5: 79–81.
- SzlavSz. = PENA VIN OLGA, *Szlavóniai (kórógyi) szótár* 1–3. Forum, Újvidék, 1968–1978.
- TESZ. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- ÚMTSZ. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- VASMER–TR. = МАКС ФАСМЕР, *Этимологический словарь русского языка* 1–4. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Изд. 2. Прогресс, Москва, 1986–1987.
- VUKOV RAFFAI ÉVA 2012. *Az örökíró, a hémijeszka és ami körülöttük van. A magyar nyelvhasználat vajdasági terei: nyelvi tervezés és oktatás*. Életjel Könyvek 146. Életjel, Szabadka.
- ZELEI MIKLÓS 2001. *A kettézárt falu. Dokumentumregény Adolf Buitenhuis fényképeivel*. Második kiadás. Ister, Budapest.

Szesztra – about regional reborrowing of a vanished Slavic loanword

Language is constantly changing. This is a natural phenomenon that is closely linked to social, economic, cultural and even political changes. Some words get into a language and some words get out of it. In various parts of the Hungarian linguistic area these changes obviously do not take place identically. There are also differences in how and when they come about. Cases also occur in which a word that is hardly used any more in one geographical area is still commonly used in another region. However, it is much less common for a word known to have existed in an earlier period of Hungarian but having become extinct to be reintroduced into the language in the form of direct borrowing, even if only at a regional level. In this paper we deal with such a word, *szesztra* ‘nurse’.

Keywords: Hungarian language, regional level, vanished Slavic loanword, reborrowing, direct loanwords, *szesztra*.

GAZDAG VILMOS

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Szent György-béka

Az etnobiológiai kategóriákat pontosan kezelő, jól számon tartó új moldvai magyar tájszótárban *béka* és *braszka* (utóbbi < román *broască*) ’béka’, s a szótár kilenc, jelzős szerkezetekkel kifejezett, népi értelemben vett békaféleséget (közeliítőleg: békafajt)

tart számon (MMTnySz. II: 35). Közülük a *Szent György-béka* (*széngyör-béka*), *Szent György-braszka* (*széngyör-braszka*) 'sárgahasú unka' (MMTnySz. I/2. 348, II: 354; a *Szent György-béka* jelentése még lehet 'leveli béka' MMTnySz. I/2: 348, II: 35), s a *sárighasu béka* megnevezés is erre a fajra vonatkozik (MMTnySz. I/1. 73). A *Szent György-béka* név Szent György napjára (április 24.), a tavasszal megjelenő békákra, azoknak is egy külön kategóriájára utal. A szótár megemlíti még, hogy a *sárighasu béká*-t édes tejbe teszik, és ezzel a tejjel megmossák a tehén fájós lábát (MMTnySz. I/1: 73).

Összehasonlításképpen érdekes, hogy RALPH BULMER az etnozoológia egyik klasszikus tanulmányában azt közölte: az új-guineai kalamok (karamok) közel húsz népi értelemben vett békafaját (csak megközelítőleg tudományos értelemben vett fajt) különböztetnek meg, igaz némely békafajt fogyasztanak is (1970: 1080–1081). Ami a magyar etnozoológia klasszikusait, egykori művelőit illeti, KOVÁCS ANTAL a Felső-Szigetközéből hat békafajnak (1987: 69–70), GUB JENŐ a Sóvidékről nyolcnak (1996: 44–47) közölte népi nevét, ismertette a hozzájuk fűződő ismeretét, hiedelmet.

A sárgahasú unka (*Bombina variegata*) kis termetű béka, egész Közép-Európában megtalálható. Nálunk főleg magasabb hegyvidékek vizeiben él. Bőre méregmirigyeknek igen erős a váladéka, ezért megérintése nem ajánlatos. BABAI DÁNIEL gyűjtése szerint Gyimesben a sárgahasú unka ebihalait (*békapintyó*) a lovak szemének hályogosodása ellen használják: „azt beteszik a szemgubába, s akkor addig surolódik, tiszta habé (habbá) válik, eloszlik, semmi se marad meg belőle” (BABAI–AVAR–ULICSNI 2016: 11; népi fajnevet nem említene).

A moldvai magyar *Szent György-béka* párhuzamai megtalálhatók újabb székelyföldi, egykori udvarhelyszéki gyűjtésekben. GUB JENŐ közlése szerint Korondon *kuncibéka*, *kurucbéka*, *szentgyörgyibéka* 'sárgahasú unka (*Bombina variegata*)'. „A Sóvidéken mindenütt közönséges, jól felismerik. Idősebb adatközlők között akadt, aki még abban a hiedelemben él, hogy az unka eső után az állóvizekben magától lesznek, »teremnek«. (...) Amikor a ló szemén hályog lett, lábait összekötötték, s a szemét a *kurucbéka* hasával addig súrolták, amíg habos lett. »A hob a hájogot lerágtá« (Korond). Fenyőkúti recept szerint az állat hályagos szemét a megszáritott és megtört béka porával súrolták meg” (1996: 44). A Sóvidéken azonban a *szentgyörgyibéka* és a sárgahasú unka azonosítása problematikus. A *szentgyörgyibéka* ugyanis egyben a zöld varangy (*Bufo viridis*) egyik elnevezése is (GUB 1996: 45). GUB egy szovátai adatközlőjétől a következőket jegyezte fel: „A régi öregek mondták, hogy Szent György napján fogott s megszársztott békával, esztet szentgyörgyi békának hitták, rendesen tudtak gyógyítani” (1996: 43). A békáknak tehát se Moldvában, se a Sóvidéken nincsen a tudományos rendszerrel pontosan megfellelhető taxonómiája, s ennek megnyilvánulása, hogy mind a moldvai *Szent György-béka*, mind a sóvidéki *szentgyörgyibéka* poliszém állatnév.

FRENDL KATA szintén székelyföldi (Kápolnásfalu, Szentegyháza) gyűjtése szerint: „Hályogos szem gyógyítására a Szent György békát (sárga hasú unkát) az állat szeméhez dörzsölik. A béka körmeivel kaparja a hályogot, és a bőrében lévő méreganyagtól a beteg szem behabosodik, könnyezik, ilyen módon tisztul” (2002: 183).

A békákkal kapcsolatos magyar népi hiedelmeket, a velük való gyógyító műveleteket SZENDREY ÁKOS (1982: 271–274), DIÓSZEGI VILMOS (1977) és KESZEG VILMOS (1996) ismertette, de sem *Szent György-béká*-t, sem a ló szemhályogának sárgahasú unkával való kezelését nem említették. A gyógyító békára példa a magyar népi gyógyászatból,

hogy „Szent György-nap éjszakáján fogott békát szárítottak meg, hogy aztán mindenféle daganatot ezzel kilencszer körülkerítsenek” (HOPPÁL 1990: 720). PÓCS ÉVA Zagyvarékasról azt közölte, hogy „gyülés” és „pokolvar” nevű betegségek ellen használtak békát, mégpedig vereshasú békát (nyilván vöröshasú unkát) és levelibékát (1964: 208–209). Arra is van példa, hogy a béka ember szembetegségét okozza. A Kárpátalján „[ú]gy tudták, azonnal megvakult, akinek *varangyikos béka a szemibe hujyozott*, ezért azt kerülték és a gyermekeket is óvták tőle” (KÓTYUK 2000: 64; hasonló közlés a barna varangyról, Sóvidékről: GUB 1996: 44). A béka (*broască*) és a kanca (*iapă*) kapcsolatát a moldvai magyarokkal és székelyekkel érintkező románok néphitében MIHAI COMAN tárgyalta (1996: 97).

Hivatkozott irodalom

- BABAI DÁNIEL – AVAR ÁKOS – ULICSNI VIKTOR 2016. „Veszélyes a varas béka, rossz fajzat!” avagy mit kutat az etnozoológia? *Kovács tavasz–tél*: 3–29.
- BULMER, RALPH 1970. Which came the first, the chicken or the egg-head? In: JEAN POUILLON – PIERRE MARANDA eds., *Échanges et communications. Mélanges offerts à Claude Lévi-Strauss à l'occasion de son 60ème anniversaire*. Mouton, The Hague – Paris. 1069–1091.
- COMAN, MIHAI 1996. *Bestiarul mitologic românesc*. Editura Fundației Culturale Române, București.
- DIÓSZEGI VILMOS 1977. béka. *NéprLex*. 1: 239.
- FRENDL KATA 2002. Népi növényismereti adatok a Székelyföldről. In: BARNÁ GÁBOR – KÓTYUK ERZSÉBET szerk., *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből*. SZTE Néprajzi Tanszék, Budapest–Szeged. 172–185.
- GUB JENŐ 1996. *Erdő-mező állatai a Sóvidéken*. Firtos Művelődési Egylet, Korond.
- HOPPÁL MIHÁLY 1990. Népi gyógyítás. In: DÖMÖTÖR TEKLA – HOPPÁL MIHÁLY szerk., *Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Magyar néprajz 7. (Folklór 3.) Akadémiai Kiadó, Budapest. 693–724.
- KESZEG VILMOS 1998. A béka a hiedelmekben. In: POZSONY FERENC szerk., *Kriza János Néprajzi Társaság évkönyve 6*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár. 97–116.
- KÓTYUK ERZSÉBET 2000. *A népi gyógyítás hagyományai egy kárpátaljai magyar faluban*. Osiris, Budapest.
- KOVÁCS ANTAL 1987. „Járok-kelek gyöngyharmaton...” *Növény- és állatnevek a Felső-Szigetköz tájnyelvében*. Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek 6. K. n., Mosonmagyaróvár.
- MMTnySz. = *A moldvai magyar tájnyelv szótára I–II*. Szerk. PÉNTEK JÁNOS. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2018.
- NéprLex. = *Magyar Néprajzi Lexikon 1–5*. Főszerk. ORTUTAY GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982.
- PÓCS ÉVA 1964. *Zagyvarékas néphite*. Néprajzi Közlemények 9/3–4. Néprajzi Múzeum – MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest.
- SZENDREY ÁKOS 1982. Rendszerező címszavak a Babonaszótárból – mutatvány. In: VOIGT VILMOS szerk., *Artes Populares 8. A Folklore Tanszék évkönyve*. ELTE Folklore Tanszék, Budapest. 255–274.